

XV CONGRÉS MUNDIAL AIEJI
III CONGRÉS ESTATAL DE L'EDUCADOR SOCIAL
Ètica i qualitat en l'acció socioeducativa

Enric Cancio Muñoz
Xavier Sánchez Pretel

TÍTOL

El no canvi o l'adaptació de la intervenció socioeducativa de l'educador/a social en el procés de persones amb una cronicitat d'experiències de fracàs.

RESUM

La majoria de models d'estratègies d'intervenció socioeducatives de l'educador/a social plantegen a la pràctica una finalitat enfocada exclusivament de cara al canvi en la persona.

Però, també en la pràctica, ens trobem amb persones que no volen, no poden o no es veuen capaces de canviar i que estan abocades a tenir crònicament experiències de fracàs.

L'adopció de l'estratègia d'intervenció socioeducativa de l'educador/a social es torna clau en aquests casos: una perspectiva de treball educatiu vers el **no canvi** de l'usuari com a forma de viure la seva realitat, reduir l'angoixa i propiciar canvis a mig i llarg termini.

Però, en aquest camí d'adaptació socioeducativa enfront la realitat de l'usuari, l'educador/a social es troba amb multiplicitat de problemes, dilemes i de valors que ha de tenir en compte, revisar i redefinir.

La pràctica professional de l'educador/a social moltes vegades està orientada a provocar canvis en la persona, en una direcció o una altra. L'objectiu d'aquests canvis és la resolució de la problemàtica de la persona amb la que estem treballant, modificació d'hàbits i costums, que segons criteris exclusius nostres, li han portat a la seva situació actual "problemàtica d'exclusió, de marginació o de risc social".

Si a aquest fet de treballar pel canvi li afegim la demanda institucional, o del marc de treball, que en molts casos és de treballar amb col·lectius de forma estandarditzada, ens trobem que dicotomitzem als usuaris en dos grans grups: els que estan motivats al canvi (seguint les nostres consignes i objectius) i els que no poden o no volen.

En el seu dia a dia, l'educador social es centra en el grup de les persones motivades pel canvi, i que ens asseguruen un mínim d'èxit com a professionals, deixant de banda a totes aquelles persones que no poden o no volen assumir els nostres objectius, tant per falta de dedicació nostra (centrats com estem amb les que podem tenir un èxit real) com per pròpia autoexclusió. No es tracta d'una veritable opció personal, tal i com diu Carles Sedó (1999), "sinó d'una certa incapacitat de canviar significativament i de veure's amb capacitat per modificar una tendència consolidada de molts anys".

El fet de centrar-nos casi exclusivament en intervencions vers el canvi ha provocat un alt grau de fracàs en les persones que ha fet qüestionar tant els serveis com els professionals.

L'historial d'aquestes persones està ple d'experiències de fracàs, la nostra és una més en el seu ampli historial, i els reafirma en el seu sentiment de que són incapaços de canviar la seva situació. Una experiència que aporta fracàs també aporta una identitat de fracàs que li dona a la persona inseguretat (identitat de no poder fer coses) i una reducció del seu món, ja que si fracasa no intentarà fer res, creant una predisposició a no assumir reptes personals.

L'acumulació de situacions de fracàs tant en diferents professionals com en diferents serveis, provoca la cronicitat i la perfecta integració d'aquestes persones en els circuits dels serveis socials, provocant una total dependència i una major incapacitat per desenvolupar-se autònomament. Aquest fet es veu agreujat per la relació assistencial que s'ofereix en la majoria dels serveis.

Si com educadors socials en la nostra intervenció socieducativa deixem de banda, per impossibilitat d'estratègies de treball, un ampli sector d'usuaris, que es corresponen amb les persones amb una situació més greu, és del tot necessari replantejar-nos la nostra tasca. Això, comporta redefinir els nostres objectius professionals, la direccionalitat de la nostra intervenció, ja que no fracassen les persones, sinó els projectes que fem com educadors socials: la relació és asimètrica i per tant la responsabilitat és de l'educador/a que és el creador de l'entorn en que es desenvolupa l'acció educativa. Actuem per provocar un progrés personal, un canvi en la persona que provoqui la seva normalització, a tenir èxit en el seu canvi, i de pas nosaltres, com a professionals, tenir èxit amb la nostra intervenció (reafirmant el nostre ego).

Però, en la pràctica, la disparitat d'objectius entre els que pot esperar l'usuari, els que pretén l'educador/a social i els que imposa la societat a través del marc institucional, fan crear un conflicte en el que la part més feble, l'usuari, surt perjudicada.

Estem parlant del mateix èxit-progrés-canvi ?. Nosaltres creiem que no; que en la disparitat en la concepció de l'èxit en els tres actors és la que provoca que les coses quedin estancades, quan no agreujades.

- Pel professional, èxit significa assolir uns objectius que ell ha traçat, des de la seva posició de tècnic especialista, per a que l'usuari entri, com a mínim, en un procés de canvi.
- Per l'usuari, l'èxit pot ser viure la seva situació amb una mínima tranquil·litat, sentir-se acceptat, escoltat, etc.
- Per la societat que l'usuari es comporti dins de les normes socials (que pagui el metro, els seus impostos, etc.) i no creï conflictes és l'èxit de la nostra intervenció professional i del canvi de l'usuari.

Aquesta disparitat de continguts que comporta el concepte d'èxit, fa que ens tinguem que replantejar necessàriament les nostres intencions en la intervenció. Si pretenem incorporar a l'usuari en la convencionalitat tradicional, estem abocant a certs col·lectius al fracàs (per no parlar de la nostra autoestima com a professionals).

Tanmateix, amb les persones que centrem la nostra tasca perquè estan en una possibilitat real de canvi, creem falses expectatives, ja que és ben cert que hi ha un cert èxit en la nostra intervenció, però no tant com els hi demana el col·lectiu social, trobant-se igualment abocats al fracàs. Per tant, ens trobem amb dos tipus "d'èxit" respecte de la idea de canvi: el progrés respecte d'un mateix (els canvis que es produeixen en el subjecte, per petits que siguin) i l'èxit com incorporació social.

Per poder parlar d'èxit en la nostra intervenció, ens hem de centrar en la lògica del subjecte, no en la lògica social. Es poden considerar exitoses les accions que produeixen alguns petits canvis personals, encara que no siguin suficients per a la incorporació en la vida social convencional. Els canvis provoquen pors, crisis o resistències. Hauríem de valorar que, tal volta en nombrosos casos no es bo plantejar-se canvis fins que no hi hagi certa estabilitat i motivació personal per realitzar-los. Uns primers canvis dirigits a l'autoconeixement i a la consciència de la situació personal és el primer pas de correlació entre l'objectiu de la incorporació social i la no voluntat de canvi.

En aquest camí, hem de superar la nostra dificultat d'acceptació de les persones amb les que treballem, de respectar la seva voluntat. Adaptar la nostra intervenció a les característiques de cada persona, tenir en compte la diversitat de persones, de problemàtiques associades, de desigualtats i dificultats de tot tipus.

En cas contrari, si "seleccionem", des de "l'apaga-focs" que pot representar el nostre dia a dia, les persones que ens assegurin uns bons resultats; i les persones que no donen aquest perfil les etiquetem i les intentem derivar (o com diu Jaume Funes (1999) enviar a la deriva), cap a altres serveis o professionals és quan cometem l'error de treballar amb *els millors*, intervenir amb les persones que, possiblement menys el necessiten, deixant de banda *els difícils*, que són precisament qui més necessiten de la nostra intervenció, des de l'acceptació de la seva realitat i de les seves dificultats per canviar.

Des d'aquesta perspectiva, conceptes com èxit-fracàs, veiem que són simultanis i que, som nosaltres qui hipotequem la selecció del que s'espera d'aquest col·lectiu social. El concepte d'èxit des del que partim tindrà molt a veure amb l'anàlisi de qui fracassa. Parlar de qualitat en la nostra feina és redefinir conceptes com èxit, progrés i canvi, tenint un respecte a la voluntat de les persones amb qui treballem i interrogar-nos sobre el que és una acció educativa en certs marcs de treball.

Els límits que defineixen cap a on anem amb la nostra intervenció, venen donats per dos condicionats: per una banda les possibilitats reals que tenim (tant del marc institucional, social com personal), i del punt en què es troben les persones per les que treballem. Tenir en compte que cada recurs té els seus límits marcats per la institució en que s'ubica, i que els usuaris com a persones són dinàmics, canviant i nosaltres interaccionem amb ells en un moment molt precís de la seva biografia, resulta imprescindible per portar a terme qualsevol intervenció socioeducativa.

Podem considerar l'acció educativa que realitzem com ensenyar a les persones a conviure amb la seva realitat encara que el desig sigui estar en una altra situació. Treballar més *l'aquí* i *l'ara* i l'adaptació al seu medi, com l'estratègia per reduir l'ansietat (m'agradaria estar en un altre lloc o ser diferent i no puc) i per tant augmentar la salut mental. Un cop reconeguda la seva pròpia realitat, és possible plantejar-se canvis en un futur: si accepto la meua realitat estaré millor (o menys malament), em sentiré més tranquil i em podré plantejar altres fites.

No hem d'entendre de la nostra proposta la falàcia de que no estem intervenint per que la persona no modifiqui res, sino per impulsar un canvi a la seva mida personal, basat en unes fites immediates i lligades al present, que el possibilitin un autoconeixament, un prendre consciència de la seva realitat respectant la seva voluntat.

Intentar arribar al canvi en la persona des d'estratègies descontextualitzades, objectius finalistes, l'entrenament en competències o la imposició d'escapes de valors alienes a la seva realitat, no és qualitat de treball vers a certs col·lectius. És quedar-se estancats en estratègies centrífugues, generadores de mesures exclusives que només fan allunyar més a l'usuari de la seva realitat. I si nosaltres, com educadors/es socials no som capaços de canviar davant del fracàs de la nostra intervenció, amb quina ètica professional-personal podem exigir millores en els demés?, estem demostrant en la pràctica professional que canviar és bo i possible?

Tanmateix hem de desterrar de la nostra ètica professional la unió de les llibertats personals dels usuaris dels possibles judicis de valor que nosaltres com a professionals podem realitzar. Si prioritzem el judici de valor, la intervenció portarà una direcció determinada i diferent a la que portaria si acceptem les llibertats personals dels usuaris. Aquí hem d'assumir la nostra responsabilitat com agents socials, el nostre compromís de sensibilitzadors comunitaris, hem de tendir cap a una convecionalitat diversa i plural, on s'acceptin les limitacions associades a certs estils de vida dels usuaris, de forma que no siguin rebutjades persones que no vulguin insertar-se socialment de forma convencional-tradicional, però sense oblidar-se de la responsabilitat dels seus deures com a membres d'aquesta societat que són. Convertint-se així en un dels nostres objectius finals de la nostra intervenció: el reduir al màxim el desarrelament social que pugui patir l'usuari, buscant la seva inserció social.

Treballar *per* col·lectius amb una problemàtica social o de marginació és separar les causes del seu problema específic de les persones que pateixen aquest problema, que l'usuari no és necessàriament la causa del problema, i que aquest problema no el podem definir per la persona que el pateix sino per les necessitats que poden tenir. I una de les seves necessitats és d'un canvi en les seves circumstàncies, aquest canvi comença per poder reconèixer la seva pròpia realitat i la seva normalització amb el seu entorn quotidià. Crear-li possibilitats amb la nostra acció socioeducativa en comptes de restar-li amb el fracàs com a senyera. Parlar de marginació o de problemàtica social és parlar d'incomunicació, tant entre l'usuari a sí mateix com amb el seu entorn social, i nosaltres com educadors/es socials hem d'augmentar les seves competències comunicatives, i no trencar el diàleg amb una intervenció basada en objectius finalistes orientats exclusivament al canvi que provoquen el seu fracàs, ja que no val oblidar que aquests objectius impliquen tot un llarg procés socioeducatiu per arribar-hi en el que moltes vegades l'usuari o no pot o no vol assumir. Si no trenquem aquest diàleg, podem arribar a ser mediadors entre la realitat i el món de l'usuari en el camí cap a la seva autonomia, convertint-se la nostra actuació socioeducativa en una mediació del diàleg, de la comunicació, generant les informacions que necessita pel seu procés personal.

Especial importància té la funció que podem realitzar d'acompanyament en el seu creixement personal, d'un suport emocional que moltes vegades senzillament es pot traduir per un "*ser-hi*", d'estar al seu costat (de persona a persona), d'un acompanyament en l'autoconeixement de la seva pròpia realitat. Aquest és un punt que, com educadors/es socials no hem de perdre enfront d'una estandardització de la nostra intervenció que pot portar annexa una fredor en el nostre tracte humà, instrumentalitzant la nostra relació en una pseudoprofessionalitat d'aula o despatx. Com diu C. Sedó (1999) aquesta funció d'acompanyament està "fonamentada en el dret a no estar sol s'estigui on s'estigui".

Hem de treballar des de la realitat habitual de l'usuari, fomentant l'aprenentatge de viure de forma diferent en el seu mateix entorn. I és aquí on hem d'introduir en el nostre vocabulari professional el terme de *reducció de danys*. Si hi ha persones que no són capaces o no volen canviar, donem-los la informació i pautes necessàries per tal que aquest fet no tinguí conseqüències encara més dramàtiques en les seves vides, de forma que empitjorin la seva situació i impossibilitin, encara més, canvis en un futur. Partint d'un realisme com a punt de partida ètic del nostre treball, on l'acceptació de l'usuari és pel que és i no pel que hauria de ser, i partint d'una confiança en les seves possibilitats de progrés. D'aquesta forma la relació educativa ens ajudarà tant en la nostra intervenció del moment en concret, com a futurs canvis si les condicions ho permeten.

Bibliografia

AYERBE, P. (1995) : “Algunos problemas profesionales en la educación Social”. Claves de Educación Social. N. 0. Pag. 35-40.

BICE (1999) : La resiliència o el realisme de l'esperança. Barcelona. Claret.

FUNES, J.; TOLEDANO, L; VILAR, J. (1999) : Intervenció psicopedagògica sobre problemes de desadaptació social. Barcelona. Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya.

ILLICH, I.; ZOLA, I.K.; Mc KNIGHT, J. (1981) : Las profesiones inhabilitantes. Barcelona. Blume.

MEIRIEU, Ph. (1998) : Frankenstein educador. Barcelona. Laertes.

PANCHÓN, C. (1998) : Manual de pedagogía de la inadaptación social. Barcelona. Dulac.

SEDÓ, C. (1999) : Treballant com a Educadora o Educador Social. Barcelona. Ed. Pleniluni.